

مسائلی پیرامون شبه‌قاره

گزارشی از: مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگی بین‌المللی

شده است. حمله به محلات و مناطق مسلمان‌نشین، خشونت، سوزاندن قرآن، انداختن خوک در مساجد و حسینیه‌های مسلمانان و بالاخره قضیه مسجد بآبری، همه و همه گوشه‌هایی از جنگ دینی اعلان شده از سوی هندوها علیه مسلمانان است. هندوهای ستیزه‌جو تاکنون چندین ایالت را به آشوب کشیده‌اند. کمی دورتر و همزمان با حوادث خونین بیروت و دهلی، سربازان هندی، مسلمانان بی‌دفاع جامو و کشمیر را که با تکیه بر فرهنگ شهادت به میدان مبارزه آمده‌اند، به خاک و خون کشیدند و آنان نیز هر روزه با تحمل صدها کشته و مجروح، ایمان مذهبی خویش را به نمایش می‌گذارند. با این احوال، حکومت‌های این کشورها با تنش‌ها و مشکلات بسیار پیچیده و گسترده‌ای مواجهند. این مشکلات گهگاه سر بر می‌آورند، موجودیت آنها را مورد تهدید قرار می‌دهند. این کشورها خود به این معضلات واقفند غالباً صاحب‌نظران و سیاستمداران آنها هر کدام به گونه‌ای به دنبال چاره‌ای برای التیام رنج‌های جانکاه خویشند.

کشور ما که با این کشورها میراث مشترک فرهنگی و دینی چند هزارساله دارد، می‌تواند به آنها کمک کند. برای یاری رساندن به این کشورها که با ما علایق و پیوستگی‌های عمیق تاریخی دارند، ابتدا باید مشکلات و مسائل آنها را بشناسیم و امکانات و موقعیت آنها را و همچنین خودمان را بدرستی ارزیابی کنیم. غربیها هم با دانش شرق‌شناسی و هم بر اثر سلطه گسترده آنها بر ممالک دیگر، در این مورد با

بسیار پرشتاب عمل کرده است و در واقع دهه‌های ۷۰ و ۸۰ قرن حاضر نقاط عطف تاریخ اندیشه سیاسی مسلمانان، سیکها و هندوها بوده است.

اسلام، در این سالها، به عنوان عامل دگرگون‌کننده و تحول‌آفرین عمل کرده است. و مجموعاً هم شیعیان (امامیه، خوچه و اسماعیلیه) و هم اهل سنت (وهابیان حزب جماعت اسلامی، فرقه‌های بریلوی، دیوبندی و اهل حدیث) دستخوش این تحول بوده‌اند. شیعیان در پاکستان، هند و کشمیر با تشکیل احزاب سیاسی و تجمع‌های گروهی به عرصه رقابت‌های انتخابی کشیده شدند (چیزی که سابقه نداشت) و اهل سنت با تشدید فعالیت‌های سیاسی و سردادن شعار اجرای احکام اسلامی و برپایی نظام مصطفوی به بیداری اسلامی مدد رسانیدند.

آئین "سیک" هم در این دو دهه، مخصوصاً در دهه اخیر، بسیار پر سروصدا به پیش آمد و با تکیه بر نیروی مذهب به رویارویی گسترده با حکومت هند پرداخت. ادعاهای جدایی‌طلبانه سیکها برای تشکیل "کشور مقدس سیک" (خالستان) تاکنون به قتل دو نخست‌وزیر، چندین وزیر، نماینده مجلس و رهبر مذهبی سیکها منجر شده است.

مسئله بازگشت به هویت مذهبی در میان هندوها هم بی‌تأثیر نبوده است. در سالهای پایانی قرن بیستم، جنبش هندوهای افراطی، با طرح دعاوی عادی تاریخی تسلط همه جانبه هندوها بر نظام اجتماعی و سیاسی و اداری کشور هند را خواستار

بزرگترین مشخصه کشورهای آسیایی و از جمله هند، پاکستان، بنگلادش و سریلانکا، وجود ملت‌ها و مسلک‌های مختلف است. پاکستان اقوام بلوچ، سندی، پتان، پنجابی، هزاره و حتی ازبک را در خود جای داده است و دو کشور هند و سریلانکا نیز از چندین ملیت مختلف پارسی، تامیلی، بهاری، هندی، سینهای و غیره تشکیل شده‌اند.

علاوه بر اختلافات قومی و زبانی، مذاهب ناهمگون و غالباً آمیخته با تعصب و خرافات نیز به یکی از عوامل بی‌ثباتی این کشورها تبدیل شده است. پیروان بعضی از این مذاهب با بسیج بخش عظیمی از افکار عمومی، مخصوصاً مردم ناآگاه و بیسواد، به ترور و انتحار می‌پردازند. در حالی که همین مذاهب ده‌ها سال بود که خود یا عامل رخوت و سکون مردم بودند و یا آنکه مسؤلیت پاسخگویی به مسائل سیاسی و ایدئولوژیک پیروان را از خود سلب می‌کردند، اما اکنون برای مذهب خود موضعی ممتاز اختیار کرده‌اند و بین مسائل سیاسی و ایدئولوژیک ارتباط ساختاری برقرار ساخته‌اند و حتی پاره‌ای از مذاهب برای مسائل عقیدتی و حتی جغرافیایی خود برتری قائل می‌شوند.

سرزمین هند که همواره در نزد محققان به عنوان "موزه مذاهب" شناخته می‌شد، در حال حاضر شاهد توسعه و حضور نهضت‌های گوناگون است. اوج و رشد این نهضت‌ها در میان مسلمانان، هندوها و سیکها چشمگیرتر است. باید گفت که در ۲۰ سال گذشته، نیروی مذهب در هند و پاکستان

روش خاص خود پژوهش‌هایی کرده‌اند بطوریکه در باب تاریخ کشورهای اسلامی، برخی اوقات، نوشته‌های آنها تنها مرجع قابل اعتماد و مورد استفاده است که در این موارد، نگاه ما به همکیشان خود از دیدگاه مطالعات غربی است.

در نیم قرن گذشته، معدودی از اندیشمندان ما ضرورت شناخت بیطرفانه و همدلانه مردم شبه قاره را درک کرده‌اند و با نوشتن کتاب و مقاله روشنی‌هایی - هر چند اندک - بر اوضاع اجتماعی، سیاسی و فرهنگی کشورهای شبه قاره افکنده‌اند. اما این اندازه شناخت نه کافی است و نه تمام اشکال نهادهای فرهنگی، اجتماعی و سیاسی را در برمی‌گیرد. درباره روابط فرهنگی، سیاسی و اقتصادی ما با آنها هم که سابقه‌ای ۳۰۰۰ ساله دارد، تعداد اندکی مقاله که آنها هم مشتت است و تنها به گوشه‌ای از روابط پزشکی و فرهنگی دو طرف پرداخته، قابل ذکر است.

پیوندهای عمیق فرهنگی ما با آنها، در درجه اول ناشی از تاریخ و فرهنگ مشترک و در مرحله دوم ناشی از اسلام است که دین ۴۵۰ میلیون نفر از جمعیت این کشورهاست. این دو عامل ارتباط، پس از انقلاب اسلامی بیشتر رخ نمود. بویژه آنکه کشور پاکستان اصولاً به نام اسلام تأسیس شد. درست همان عاملی که مردم ایران بدان سبب انقلاب اسلامی را بوجود آوردند. در شرح بیشتر این عوامل باید گفت که ورود و گسترش اسلام از راه زبان فارسی است و فرهنگ مذهبی و معنوی مردم آمیختگی خاصی با این زبان دارد.

خواه‌ناخواه توجه به تاریخ و فرهنگ این کشورها، توجه به فرهنگ، زبان و ادب ما خواهد بود و علی‌رغم تاریخ تلخ افول زبان فارسی، این زبان در همه زبانهای هندی و پاکستانی و بنگالی تأثیر گذارده است و هم اکنون هم طرفدارانی دارد؛ بطوریکه تنها در هند از ۹۶ دانشگاه رسمی و دولتی، در ۲۰ دانشگاه در مقطع لیسانس و در ۲۶ دانشگاه در مقطع فوق‌لیسانس و دکتری، زبان و ادب فارسی تدریس می‌شود.

اهمیت روابط فرهنگی با این منطقه جغرافیایی، پیش از انقلاب نیز فهمیده شده بود و رژیم پهلوی در هند و پاکستان رایزنی فرهنگی، چندین خانه فرهنگ، مرکز تحقیقات فارسی و انجمنهای ادبی و دوستی برپا کرده بود. در این مراکز فرهنگی فعالیت‌هایی در جهت معرفی سنت‌های ملی و شهنشاهی و ترویج زبان فارسی صورت می‌گرفت؛ این اقدامات حول تاریخ قبل از اسلام، فرهنگ غرب و تحقیقات ایرانی دور می‌زد. تحقیقات ایران‌شناسی در دانشگاه‌ها توسط پژوهندگان و با کمک مستقیم دولت ایران انجام می‌گرفت که البته بعد از انقلاب اسلامی قطع شده است. ایران‌شناسان بیشتر به موضوعات پیوندهای فرهنگی و باستانی پیش از اسلام، تاریخ سلسله‌های پادشاهی، زبان و ادبیات فارسی و باستان‌شناسی می‌پرداختند. این تحقیقات، که در جهت منافع و سیاست فرهنگی اعلان شده رژیم گذشته به عمل می‌آمد، چاپ و منتشر می‌شد.

به غیر از این تحقیقات، چنین به نظر می‌رسد که کوشش‌های با ارزشی در جهت شناساندن فرهنگ و مسائل کشورهای شبه قاره توسط دانشمندان و صاحب‌نظران ایرانی، پاکستانی، هندی و بنگالی به عمل آمده است. آنها بی‌توجه به سیاست‌های دولتها، بر مبنای تشخیص، سلیقه و ذوق خویش درباره برخی موضوعات خاص تحقیقاتی انجام داده‌اند. این پژوهش‌ها به تحکیم و تقویت فرهنگ اسلامی ایران و

زبان و ادب فارسی در این کشورها مدد رسانیده و از این طریق، امکانات زیادی را برای ارتباط و تبادل فرهنگی فراهم آورده است. علی‌اصغر حکمت، ابوالکلام آزاد، تاراچند، محمود تفضلی، خواجه عبدالحمید عرفانی، محمدحسین مشایخ فریدی، سیدغلامرضا سعیدی از پیشگامان شناخت شبه قاره بوده‌اند.

گروهی از شخصیت‌های فرهنگی ایرانی، پاکستانی و هندی هم هستند که هر کدام با توجه به توان و تخصص خود درباره میراث مشترک فرهنگی، زبان و ادب فارسی، اسلام، اقبال، تاریخ و فرهنگ شبه قاره، محمدعلی جناح و ادیب پیشاوری کوشش‌های قابل توجهی انجام داده‌اند که از جمله آنها: محمدعلی اسلامی ندوشن، شهیندخت کامران مقدم، جلالی نائینی، داریوش شایگان، فتح‌الله مجتبیایی، سیدمهدی آخوندزاده، سیدهادی خسروشاهی، قاسم صافی، محمدحسین تسیحی، سیدحسن عابدی، نذیر احمد، ظهردالدین احمد، محمد ریاض، اظهاردهلوی و غلام سرور را می‌توان نام برد.

اما در حال حاضر، اوضاع در ایران و در این کشورها چگونه است و چه کارهایی انجام می‌شود؟

چنین می‌نماید که خوشبختانه پس از پیروزی انقلاب اسلامی نیز این کشورها به دلیل سوابق فرهنگی و دینی طولانی، مورد توجه خاص قرار گرفته‌اند و دانشمندان آنها طی ۱۵ سال گذشته ده‌ها کتاب و مقاله درباره وجوه مختلف فرهنگ و تاریخ

مهرماه ۱۳۷۱ و همچنین سفر دکتر
ظهورالدین احمد در خردادماه ۱۳۷۲ یاد
کرد.

تجلیل از فعالیتهای علمی و فرهنگی
آقای احمد منزوی، با همکاری رایزنی
فرهنگی ایران در پاکستان نیز از اقدامات
قابل توجه این گروه بوده است.

۲- ۴۵ سال روابط فرهنگی ایران و پاکستان

۳- ۲۰ سال روابط فرهنگی ایران و

بنگلادش

۴- کتاب فرهنگی سریلانکا

۵- کتابشناسی پاکستان

۶- کتابشناسی هند

۷- کتابشناسی سریلانکا

۸- ادبیات سریلانکا

۹- تاریخ و فرهنگ پاکستان

۱۰- نظام آموزشی پاکستان

۱۱- حزب جماعت اسلامی پاکستان، هند،

بنگلادش

علاوه بر تحقیقات، گروه در زمینه

برنامه‌ریزی، تهیه مقاله، کارآموزی

کارشناسان فرهنگی و بررسی و تحقیقات

نمایندگان فرهنگی نیز فعال است. همچنین

این گروه تاکنون به برگزاری سخنرانیها اقدام

کرده است:

۱- فرق متصوفه در پاکستان (شیعه)

۲- فرق متصوفه در پاکستان (اهل

سنت)

۳- آغاز تألیف کتابهای فارسی در هند

۴- روابط فرهنگی و زبانی ایران و

پاکستان

۵- پیوندهای معنوی ایران و شبه قاره

در دوران صفوی

۶- بررسی ادبیات معاصر اردو

۷- اندیشه سیاسی اقبال لاهوری

گروه در زمینه دعوت از محققان و

دانشمندان خارجی نیز فعالیت دارد. در این

باب باید از سفر آقایان دکتر جمیل جالبی و

دکتر گوهر نوشاهی رئیس و معاون

فرهنگستان زبان اردو از کشور پاکستان در

مشترک، زبان و ادبیات فارسی، آثار امام
خمینی (ره)، دکتر علی شریعتی (ره)، استاد
شهید مطهری (ره)، انقلاب اسلامی و
دستاوردهای آن نوشته‌اند. اما متأسفانه اهل
کتاب و قلم در ایران به مسایل و جریانهای
فرهنگی و فکری این کشورها توجه
نداشته‌اند. مثلاً تعداد کتابهایی که در این
باره منتشر شده، از ۵ عدد تجاوز نمی‌کند.

در حالیکه تنها در پاکستان چندین کتاب
درباره زندگی، شخصیت و آثار امام خمینی
(ره) به چاپ رسیده است. با این همه، بطور
پراکنده کارهایی نه چندان مهم مشاهده
می‌شود؛ ولی این کارها در برابر حجم
گسترده تحقیقات آنها تقریباً هیچ است.

تشکیل گروه مطالعاتی شبه قاره این
زمینه‌ها و همچنین سابقه روابط فرهنگی،
سیاسی و زبانی ما با آنها، توجه مسؤولان
مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگی
بین‌المللی را برانگیخت و براساس
ضرورت، و به منظور تحقیق درباره مسایل
و موضوعات فرهنگی، اجتماعی و تاریخی
این کشورها «گروه مطالعاتی شبه قاره» بنیاد
یافت.

این گروه بمثابة کانونی برای گسترش
مطالعات و ارتقاء کیفی تصمیمات مورد نیاز
این حوزه در معاونت امور بین‌الملل وزارت
فرهنگ و ارشاد اسلامی فعالیت می‌کند.
پروژه‌های تحقیقی گروه بدو دسته فردی و
گروهی تقسیم می‌شود. در پروژه‌های
فردی، موضوعی خاص (با در نظر گرفتن
اولویتهای از پیش تعیین شده) انتخاب
می‌شود و در پروژه‌های گروهی، مسأله‌ای
که دارای وجوه مختلف و اهمیت شایان
توجهی باشد، برای مطالعه برگزیده
می‌شود.

تاکنون چندین پروژه فردی و جمعی به
انجام رسیده است و ۱۱ تحقیق نیز در دست
پژوهش می‌باشد که از میان آنها می‌توان این
پروژه‌ها را بر شمرد:

۱- تاریخ روابط فرهنگی ایران و هند بعد از
جنگ جهانی دوم.

گزارشی از چهارمین سیمینار مطالعات فرهنگی هند و ایران

ورزشی خود قرار دادند.

بسیاری از هنرمندان صنایع دستی در گذشته و حال مسلمان بوده‌اند و جالب است بدانیم که اکثر تندیس‌ها و مجسمه‌های رب‌النوع‌ها و الهه‌های هندوها توسط همین هنرمندان مسلمان ساخته شده و می‌شود. لذا می‌بینیم در زمینه هنری نیز اسلام و هندوئیسم رابطه سالم و عمیق را برقرار نموده و توسعه داده‌اند.

پروفسور جی - ان - پنت در مقاله خود سعی داشت تا تأثیرات فرهنگی، ادبی، مذهبی و اجتماعی دو دین اسلام و هندوئیسم را مورد بررسی و مطالعه قرار دهد. وی ضمن اشاره به غنی بودن فرهنگ اصیل کشور هند آورده است که تأثیرات اسلام و فرهنگ ایرانی اسلامی بر کشور و مردم هندو مذهب، بسیار زیاد و پدیده‌ساز بوده است.

رایزنی فرهنگی - دهلی نو

آئین هندویی آئینی بسیار پیچیده اما جذاب بود. لذا ترکیب و امتزاج بین این دو فرهنگ مشکل و علاقمندی و کشش دو جانبه غیر ممکن می‌نمود.

اما خیلی زود هم اسلام و هم هندوئیسم به این واقعیت پی‌بروند که چاره‌ای جز کنار آمدن با هم و همزیستی مسالمت‌آمیز با یکدیگر ندارند. این بود که برخوردهای اولیه در آخر باعث ایجاد نوعی تفاهم بین پیروان اسلام و هندوئیسم شد.

تأثیرات متقابل فرهنگ مسلمین و فرهنگ هندوها منجر به تولد زبان تازه‌ای بنام زبان اردو شد. مسلمانان با خطوط زیبای خود از آثار و نوشته‌ها و کتب نسخه‌برداری کردند و خطاطی را تبدیل به هنرهای زیبا نمودند. این است که امروزه تأثیر فرهنگ اسلامی در آداب و رسوم، پوشاک، آشامیدنی‌ها و خوراکیها و جشن‌ها و فستیوالها در هند کاملاً مشهود است.

نقاشیهای دوران مغول ترکیب و امتزاج مکاتب هندی و ایرانی است در معماری، گنبدها و مناره‌ها و طاقهای قوس‌دار نیز تماماً نشأت یافته از معماری اسلامی است. به بیان دیگر تمامی اینها در نتیجه سهم عظیمی است که اسلام در غنی نمودن فرهنگ هند داشته است.

مسلمانان بداشتن جلال و شوکت و عظمت و شوکت در مسابقات ورزشی و شکار معروفند. بسیاری از بازیهای ورزشی مثل شکار، پرورش باز و شکار باباز، چوگان و بسیاری از بازیهای تفریحی دیگر توسط مسلمین به هند آورده شده و هندوها تمامی اینها را از مسلمین فراگرفته و جزو بازیهای

چهارمین جلسه از سلسله سیمینارهای "مطالعات فرهنگی هند و ایران - Indo - Iranian studies" در رایزنی فرهنگی ج.ا. ایران در دهلی نو برگزار شد. در این سیمینار که روز چهارشنبه ۱۳/۵/۱۳۷۲ با حضور جمع کثیری از اساتید و محققین دانشگاههای هند و هم چنین برخی از رایزنها و وابسته‌ای فرهنگی کشورهای خارجی و نیز مدیر "شورای تحقیقات فلسفی هند" و مدیر "مطالعات باستان‌شناسی هند" برگزار شد. در این سیمینار پروفسور جی - ان - پنت G.N. Pant رئیس انستیتوی ملی موزه هند به قرائت مقاله خود تحت عنوان "نقطه تلاقی هنرهای هندوئی و هنرهای اسلامی" پرداخت که مورد استقبال حاضرین واقع شد.

گفتنی است پروفسور جی - ان پنت رئیس موزه ملی هند و قائم مقام ریاست دانشگاه (انستیتو) ملی موزه هند می‌باشد. وی تحصیلات خود را با اخذ درجه دکترا و فوق دکترا در رشته زبان سانسکریت به انجام رسانده و عضو انستیتوی سلطنتی باستان‌شناسی لندن می‌باشد. پروفسور پنت تاکنون ضمن تالیف ۱۶ کتاب ارزنده بیش از ۲۵۰ مقاله تحقیقاتی در مورد هندشناسی، هنر، موزه‌شناسی تهیه و در ژورنالهای داخلی و خارجی بچاپ رسانده است. وی هم چنین عضو چندین کمیته آکادمیک و علمی در هند و کشورهای دنیا می‌باشد.

در زیر خلاصه‌ای از مقاله ایشان را می‌آوریم. نژادها و قومهای مختلف در طول قرنهای سرزمین هند را مورد تجاوز قرار داده و بر آن حکومت کرده‌اند و نهایتاً جذب فرهنگ هند شده‌اند. ورود اسلام به هند یکی از این موارد است. در ابتدا هیچ زمینه مشترکی بین اسلام و هندوئیسم وجود نداشت. اسلام دین یگانه‌پرستی بود که به سادگی پیش می‌رفت و رواج می‌یافت. برعکس هندوئیسم، دینی بود که پیروانش خدایان متعددی را پرستش می‌کردند و مراسم متعددی را بجا می‌آوردیم.